

01

Αεροφωτογραφία
της Άρτας.

02

Κεφαλή πηλίνου
ειδωλίου Ελληνιστικής
περιόδου.

ΑΜΒΡΑΚΙΑ, ΠΟΛΙΣ ΕΛΛΗΝΙΣ

— Στην αγκαλιά του Άραχθου

Είδαν οι Κορίνθιοι την προνομακή φυσική θέση και ίδρυσαν εκεί την Αμβρακία, τη σημαντικότερη πόλη-κράτος της βορειοδυτικής Ελλάδας μετά την Κέρκυρα. Ο βασιλιάς Πύρρος την έκανε πρωτεύουσά του. Μετά από κάποιους αιώνες σιγής, σε χρόνους μεσοβυζαντινούς, μια άλλη πόλη αναδύθηκε στη θέση της. Τη λέγαν Άρτα και στέριωσε πάνω στα ερείπια της στοιχειωμένης Αμβρακίας.

03

04

05

06

07

- 05**
Όστρακο από οينوχόη
με διακόσμηση πτηνών,
Γεωμετρικής περιόδου.
- 06**
Η επιτάφια στήλη
του Τεισαμενού. Βρέθηκε
στη Δυτική Νεκρόπολη.
- 07**
Πήλινη πλαγγώνα
Ελληνιστικής περιόδου.

ΒΑΡΒΑΡΑ Ν. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ
Δρ Αρχαιολόγος

ΟΙ ΑΝΑΣΚΑΦΙΚΕΣ ΕΡΓΑΣΙΕΣ ΣΤΗΝ ΠΟΛΗ ΤΗΣ ΑΡΤΑΣ, ΠΟΥ ξεκίνησαν στις αρχές του περασμένου αιώνα και συνεχίστηκαν εντατικά τις τελευταίες δεκαετίες με αφορμή την αυξημένη οικοδομική δραστηριότητα, έφεραν στο φως μία *Ελληνίδα πόλη*, όπως τη χαρακτηρίζουν οι αρχαίες πηγές, την Αμβρακία. Κτισμένη στους πρόποδες του λόφου της Περάνθης και δίπλα στις όχθες του ποταμού Αράχθου, αναπτύχθηκε και εξελίχθηκε σε μία από τις πιο σημαντικές ελληνικές πόλεις-κράτη κατά την αρχαιότητα.

Η Αμβρακία ιδρύθηκε στα τέλη του 7ου αιώνα π.Χ. από Κορίνθιους αποίκους με οικιστή τον Γόργο, γιο του τυράννου της Κορίνθου Κυψέλου, στην περιοχή που έως τότε ανήκε στους Δρύοπες, γνωστό από τις πηγές θεσπρωτικό φύλο. Στη θέση της αποικίας υπήρχε ήδη από τον 9ο αιώνα π.Χ. οικισμός με δική του χειροποίητη κεραμική και τον 8ο αιώνα π.Χ. οι Κορίνθιοι, στην προσπάθειά τους να διευκολύνουν τις εμπορικές τους δραστηριότητες, εγκατέστησαν εκεί εμπορική βάση, συνυπάρχοντας αρμονικά με τους παλαιότερους κατοίκους.

Το όνομα της πόλης, το οποίο σύμφωνα με το μύθο προέρχεται από τον Άμβρακα, γιο του Θεσπρωτού, ή από την Αμβρακία, κόρη του βασιλιά των Δρυόπων Μελανέως, φανερώνει τοπική προέλευση και αποκλείει την απόδοσή του στους Κορίνθιους. Κατά μία άλλη εκδοχή, το όνομα ετυμολογείται από τη λέξη Αμβρακία < Αμπρακία = αμφί + ρακία, δηλαδή πετρώδης ακτή που χτυπιέται από εδώ και από εκεί, καθώς την πόλη περιέβαλλε ο ποταμός Άραχθος.

Η γειτνίαση της πόλης με τον ιχθυοτρόφο Αμβρακικό κόλπο πρόσφερε ιδιαίτερα στρατηγικά και εμπορικά πλεονεκτήματα, εύφορες πεδιάδες, άφθονα ύδατα για άρδευση και πρόσβαση σε περιοχές με ναυπηγική ξυλεία. Χάρη στους στενούς δεσμούς που διατήρησε με τη μητρόπολή της Κόρινθο, η Αμβρακία σύντομα εξελίχθηκε στη σημαντικότερη πόλη-κράτος της βορειοδυτικής Ελλάδας, μετά την Κέρκυρα. Παράλληλα, διαδραμάτισε σπουδαίο ρόλο στη διακίνηση των κορινθιακών προϊόντων προς την κεντρική Ήπειρο.

03
Πινάκιο που χρησιμοποιήθηκε
ως πώμα τεφροδόχου αγγείου.
Βρέθηκε στη Δυτική Νεκρόπολη.

04
Ερυθρόμορφη πελίκη, α' μισό 4ου αι. π.Χ.
Βρέθηκε στη Δυτική Νεκρόπολη.

08

09

10

11

Στα βορειοδυτικά, οι Αμβρακιώτες συνόρευαν με τους Μολοσσούς, στα βόρεια και τα ανατολικά με τους Αθαμάνες και στα νοτιοανατολικά με τους Αμφιλόχους. Τα όρια της χώρας των Αμβρακιωτών ταυτίζονται στο νότο με την τότε ακτογραμμή του Αμβρακικού κόλπου και στα δυτικά με την κοιή του ποταμού Λούρου, όπως αυτή διαμορφωνόταν κατά την αρχαιότητα, όταν χώριζε τους Αμβρακιώτες από τους Κασσωπαίους και τις πόλεις Βουχέτιο και Χάραδρο.

Δύναμη υπολογίσιμη

Κατά τη διάρκεια του 6ου αιώνα π.Χ. η πόλη αναπτύχθηκε δημογραφικά και πολιτικά. Πέρασε νωρίς από την τυραννία στην αντιπροσωπευτική δημοκρατία, καθώς, όπως είναι γνωστό από τον Αριστοτέλη, οι Αμβρακιώτες επαναστάτησαν και πήραν την εξουσία από τον Κυψελίδη Περίανδρο, γιο του Γόργου και ανιψιό του Περίανδρου της Κορίνθου. Παράλληλα, η Αμβρακία υιοθέτησε τη γραφή και καλλιέργησε τις τέχνες δημιουργώντας δικό της ύφος στη γλυπτική και τη μεταλλοτεχνία και δικά της κεραμικά εργαστήρια. Επιπλέον, συγκρότησε στρατό και ναυπήγησε στόλο, τους οποίους χρησιμοποίησε μάλιστα κατά την περίοδο αυτή σε μάχη/ναυμαχία κοντά στον Άραχθο ποταμό, με καταστροφικά, ωστόσο, αποτελέσματα για την ίδια.

Συνεχίζοντας την ανοδική της πορεία, η πόλη στις αρχές του 5ου αιώνα π.Χ. έκοψε ασημένια νομίσματα ακολουθώντας τα κορινθιακά πρότυπα. Στους Περσικούς Πολέμους συντάχθηκε με το μέρος των άλλων ελληνικών πόλεων και συμμετέσχε με επτά πλοία στη ναυμαχία της Σαλαμίνας και με 500 οπλίτες στη μάχη των Πλαταιών. Το 430 π.Χ. και το 426 π.Χ. εξαπέλυσε επίθεση εναντίον του αμφιλοχικού Άργους, όμως οι Αμφιλοχοί προκάλεσαν τόσες απώλειες στους Αμβρακιώτες, ώστε οι τελευταίοι υποχρεώθηκαν να συνάψουν ταπεινωτική συνθήκη και να δεχθούν ως ενίσχυση νέους αποίκους από την Κόρινθο. Κατά τη διάρκεια του Πελοποννησιακού Πολέμου η Αμβρακία τάχθηκε στο πλευρό της Κορίνθου και η βοήθεια που πρόσφερε ήταν σημαντική, αφού είχε εξελιχθεί σε μεγάλη πολεμική και ναυτική δύναμη. Άλλωστε, χάρη σε αυτή τη δύναμη, και με τη βοήθεια των Κορινθίων, το 342 π.Χ. απετράπη η υποταγή της πόλης στον Φίλιππο Β΄ της Μακεδονίας, ο οποίος την πολιορκήσε κατά την εισβολή του στην Ήπειρο.

Η ακμή της Αμβρακίας συμπίπτει με μια σημαντική προσωπικότητα των ελληνιστικών χρόνων, τον Πύρρο, βασιλιά των Μολοσσών, καταγόμενο από τη γενιά των Αιακιδών. Ο Πύρρος το 295 π.Χ. μετέφερε την πρωτεύουσα του κράτους του από την Πασσαρώνα στην Αμβρακία, σε μια προσπάθεια να συνενώσει τα πειρωτικά φύλα και να καταστήσει την Ήπειρο υπολογίσιμη δύναμη. Κόσμησε τη νέα του πρωτεύουσα με δημόσια και ιδιωτικά οικοδομήματα και πολλά έργα τέχνης.

Οι διάδοχοι κυβέρνησαν μέχρι το 232 π.Χ., με τελευταία την απόγονο του Πύρρου, Διπιδάμεια. Οι Αμβρακιώτες επαναστάτησαν εναντίον της, τη δολοφόνησαν στο ιερό της Άρτεμης Ηγεμόνης και αποκατέστησαν το δημοκρατικό πολίτευμα. Μετά το 232 π.Χ. η πόλη έγινε μέλος της Αιτωλικής Συμπολιτείας.

Μη αναστρέψιμη η πορεία προς τη Λήδη

Το 189 π.Χ. ο Ρωμαίος ύπατος Marcus Fulvius Nobilior πολιορκήσε την Αμβρακία που, παρά τη σθεναρή αντίσταση, αναγκάστηκε να συνθηκολογήσει και να δεχθεί ρωμαϊκή φρουρά.

Οι ιστορικοί Τίτος Λίβιος και Πολύβιος περιγράφουν λεπτομερώς την πολιορκία δίνοντας πληροφορίες για τις θέσεις των ρωμαϊκών στρατευμάτων, τον στρατιωτικό εξοπλισμό αλλά και τα τεχνάσματα των πολιορκημένων προκειμένου να αντιμετωπίσουν τους Ρωμαίους.

Με διαταγή του υπάτου, πλήθος αγαλμάτων, τιμητικοί ανδριάντες και πίνακες ζωγραφικής αφαιρέθηκαν από την Αμβρακία και μεταφέρθηκαν στη Ρώμη. Παρά το γεγονός ότι διατήρησε κάποια αυτονομία, η πόλη είχε πλέον χάσει την αίγλη και τη σημασία της. Αποδυναμωμένη δέχτηκε το τελικό πλήγμα το 31 π.Χ., όταν οι κά-

08

Κόσμημα για ταφική χρήση, από λεπτό φύλλο χρυσού.

09

Χρυσό έλασμα με παράσταση τρισκελίδας και γοργονείου.

10

Χρυσή δανάκη.

11

Χρυσό ενώτιο ελληνιστικών χρόνων, με έκτυπη πτερωτή μορφή Νίκης.

12

Ο απολιθωμένος ήρωας Κραγαλέας. Θέση «Βάβω», κοντά στον οικισμό Χανόπουλο Άρτας.

12

τοικοί της υποχρεώθηκαν να εγκατασταθούν στη Νικόπολη την οποία είχε ιδρύσει ο Οκταβιανός Αύγουστος. Ωστόσο, όπως δείχνουν οι τελευταίες ανασκαφικές έρευνες, η πόλη δεν εγκαταλείφθηκε εντελώς μετά το συνοικισμό της Νικόπολης, αλλά συνέχισε να κατοικείται και κατά τους πρώτους μεταχριστιανικούς αιώνες.

Στη συνέχεια η πόλη παρήκμασε και χάθηκε ιστορικά για αρκετούς αιώνες, για να εμφανιστεί ξανά στους μεσοβυζαντινούς χρόνους με την ονομασία Άρτα. Η ανάπτυξη της Άρτας και η στρατηγική της θέση οδήγησαν τον Μιχαήλ Α΄ Κομνηνό Δούκα Άγγελο να την κάνει πρωτεύουσα του Δεσποτάτου της Ηπείρου το 1204, και έτσι η πόλη εξελίχθηκε σε σπουδαίο διοικητικό και εμπορικό κέντρο για μεγάλο χρονικό διάστημα.

Στην αχλύ του μύθου...

Η ίδρυση της πόλης έχει συνδεθεί με ένα σύνολο από μύθους που απηχούν την εγκατάσταση των αποίκων και τις σχέσεις τους με το γηγενές στοιχείο. Οι φιλολογικές πηγές σώζουν κάποιους από τους πιο σημαντικούς.

Σύμφωνα με το χαμένο έργο *Αμβρακικά* του Αθανάδα και τα *Ετεροϊούμενα* του Νικάνδρου, τα οποία παραθέτει ο Αντωνίνος Λιβεράλις (*Μεταμορφώσεων Συναγωγή* 4.4.10), ο ήρωας Ηρακλής συνδέθηκε με ένα σημαντικό επεισόδιο του μυθικού παρελθόντος της Αμβρακίας, το οποίο αφορούσε στην έριδα με τον Απόλλωνα και την Άρτεμη για την κυριαρχία της πόλης. Κριτής στην έριδα των δύο θεών και του ημίθεου υπήρξε ο Κραγαλέας, εντόπια μυθική μορφή. Η απόφαση του τελευταίου να αποδώσει την Αμβρακία στον Ηρακλή τού στοίχισε τη μεταμόρφωσή του σε βράχο από τον Απόλλωνα, «ίναπερ ειστήκει», του χάρισε όμως τιμές από τους Αμβρακιώτες, οι οποίοι, σύμφωνα με τον Αντωνίνο Λιβεράλις, «Κραγαλεί μετά την εορτήν Ηρακλέους έντομα θύουσιν άχρι νυν».

Ένας ανθρωπόμορφος βράχος στο λόφο του Μαρατιού, όχι μακριά από τις θερμές πηγές στο Χανόπουλο, ταυτίστηκε με τον δίκαιο βουκόλο Κραγαλέα και χρησιμοποιήθηκε εύστοχα για να τονίσει τη σύνδεση του μύθου της αρχαίας ελληνικής γραμματείας με σύγχρονες λαϊκές παραδόσεις, όπως είναι ο μύθος της Βάβως. Η ηλικιωμένη κτηνοτρόφισσα απολιθώθηκε όταν διέπραξε την ύβρη της ασέβειας εκφράζοντας την αγανάκτησή της για τον παρατεταμένο χειμώνα. Ο ιδιόμορφος βράχος, λοιπόν, γνωστός και ως «Βάβω», συνδέεται άρρηκτα με το μυθικό παρελθόν της πόλης.

Τις ειρηνικές ή εχθρικές σχέσεις των αποίκων με τα πειρωτικά φύλα απηχεί ο μύθος της αρπαγής των βοδιών του Γηρυόνη. Σύμφωνα με τον Εκαταίο, όπως παραδίδεται από τον Αρριανό (*Ανάβασις* 2.16.5), στην περιοχή της Αμβρακίας βασίλευε ο θηριώδης Γηρυόνης, τα βόδια του οποίου κλήθηκε να κλέψει ο Ηρακλής. Ήταν ένας από τους άθλους του. Ο ήρωας σκότωσε τον τρισώματο αντίπαλο και οδήγησε το κοπάδι στον Ευρυσθέα ενώ παράλληλα λατρεύτηκε από τους Αμβρακιώτες και συνδέθηκε με τις πλουτοπαραγωγικές πηγές του τόπου.

Ο Αντωνίνος Λιβεράλις διέσωσε και το μύθο της λείαινας, ο οποίος απηχεί τις πολιτειακές αλλαγές και εξηγεί τη λατρεία της Άρτεμης ως Ηγεμόνης και Αγροτέρας. Σύμφωνα με το μύθο, την ώρα που ο τύραννος Φάλαικος κυνηγούσε, η Άρτεμη εμφάνισε ένα μικρό λιονταράκι προτρέποντάς τον να το πάρει στα χέρια. Τότε η λείαινα όρμησε να τον κατασπαράξει, απαλλάσσοντας έτσι τους Αμβρακιώτες από την τυραννία. Για να τιμήσουν τη θεά, οι Αμβρακιώτες ανέθεσαν χάλκινο σύμπλεγμα της Άρτεμης και της λείαινας («χάλκεον είκασμα Αγροτέρης παραστήσασθαι αυτό θήρα», *Μεταμορφώσεων Συναγωγή* 4.5.8–9).

Οι σιωπηροί μάρτυρες

ΤΟ ΤΕΙΧΟΣ

Ένας ισχυρός και επιβλητικός οχυρωματικός περίβολος, μήκους 4,5 χλμ., κατασκευάστηκε για την ενίσχυση της φυσικά οχυρής θέσης της αρχαίας πόλης, η οποία περιβαλλόταν από το λόφο της Περάνθης και από τον πλωτό αλλά και ορμητικό

13

Τμήμα της αρχαίας οχύρωσης ενσωματωμένο στο βυζαντινό κάστρο της Άρτας.

14

Τμήμα της αρχαίας οχύρωσης.

15

Η πολεοδομική χάραξη της Αμβρακίας πάνω στο χάρτη της σύγχρονης πόλης.

16

Άραχθο. Το τείχος, επιμελημένης κατασκευής, είχε κατά τόπους ενισχυθεί με ορθογώνιους ή ημικυκλικούς πύργους. Τμήματά του χρονολογούνται στα τέλη του 5ου και στα μέσα του 4ου αιώνα π.Χ., ενώ σε ορισμένα σημεία της πόλης έχει εντοπιστεί αμελέστερος περίβολος των αρχαϊκών χρόνων. Τα τμήματα του περιβόλου που ήρθαν στο φως τις τελευταίες δεκαετίες είναι ορατά σήμερα σε διάφορα σημεία της σύγχρονης πόλης, αλλά και στο κατώτερο τμήμα του μεσαιωνικού κάστρου.

Η ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΗ ΟΡΓΑΝΩΣΗ

Ήδη από την εποχή της ίδρυσής της η Αμβρακία διέθετε γεωμετρικό πολεοδομικό σχεδιασμό, βασιζόμενο σε πλέγμα πυκνών, παράλληλων ανά 30 μ. δρόμων, και αραιότερων, κάθετων σε αυτούς, λεωφόρων. Οι δρόμοι, πλάτους 4,5-5 μ., ήταν συνήθως χαλικόστρωτοι και έφεραν πεζοδρόμιο από μεγάλες ασβεστολιθικές πλάκες κατά μήκος της μιας τους πλευράς. Οι λεωφόροι, πλάτους 6-7 μ., ήταν κατά κανόνα πλακοστρωμένες.

Με τη διασταύρωση των οδών διαμορφώνονταν ορθογώνιες οικοδομικές νησίδες, όπου αναπτύσσονταν οι ιδιωτικές οικίες. Κάθε νησίδα περιλάμβανε 20 οικίες σε δύο σειρές, οι οποίες διαχωρίζονταν με κεντρικό αποχετευτικό αγωγό. Οι οικίες είχαν τις ίδιες διαστάσεις, νότιο προσανατολισμό και είσοδο στο δρόμο. Χαρακτηριστικό των οικιών ήταν η αυλή, γύρω από την οποία οργανώνονταν τα υπόλοιπα δωμάτια. Κατά την Ελληνιστική περίοδο οι οικίες γίνονται πολυτελέστερες, ενώ αποκτούν περιστυλές και πλακόστρωτες αυλές, μνημειακές εισόδους και περίτεχνα βοτσαλωτά δάπεδα.

Ο ΝΑΟΣ ΤΟΥ ΑΠΟΛΛΩΝΑ

Επί της οδού Βασιλέως Πύρρου, στο κέντρο της σύγχρονης Άρτας, το οποίο συμπίπτει με το θρησκευτικό και πολιτικό κέντρο της αρχαίας Αμβρακίας, σώζεται ναός αφιερωμένος στον Απόλλωνα Σωτήρα, προστάτη θεό της Αμβρακίας. Οι ανασκαφικές έρευνες, που ξεκίνησαν το 1964, έφεραν στο φως έναν μνημειακό, περίπτερο ναό δωρικού ρυθμού, διαστάσεων 20,75x44 μ. Είχε πρόναο και επιμήκη σπηκό με εσωτερική κιονοστοιχία, στο βάθος του οποίου έχει διατηρηθεί βάθρο με τρεις βαθμίδες για τη στήριξη είτε του αγάλματος είτε του συμβόλου της λατρευόμενης θεότητας.

Σήμερα ο ναός διατηρείται έως το ύψος της ευθυνητριάς, καθώς ήδη από τους πρώτους χριστιανικούς χρόνους χρησίμευσε ως λατομείο. Από την ανωδομή προ-

17

16
Γενική άποψη του Μικρού Θεάτρου.

17
Ο Ναός του Απόλλωνα (οικοδομικά κατάλοιπα).

18
Τεφροδόχος αμφορέας «κυπριακού» τύπου.

18

έρχεται ένα πώρινο δωρικό κιονόκρανο που χρονολογεί την οικοδόμηση του ναού στους ύστερους αρχαϊκούς χρόνους (περ. 500 π.Χ.). Η μελέτη της κεράμωσης της στέγης οδηγεί στο γ' τέταρτο του 5ου αιώνα π.Χ., πιθανώς όμως πρόκειται για μια δεύτερη οικοδομική φάση ή για επιδιόρθωση της αρχικής στέγης.

Η λατρεία του Πυθίου Απόλλωνα ως προστάτη της Αμβρακίας σχετίζεται με τον αποικισμό από τους Κορινθίους τον 7ο αιώνα π.Χ. Στο γεγονός αυτό αναφέρονται αρκετές αρχαίες παραδόσεις και διάφορα προσωνύμια που αποδόθηκαν στο θεό. Με τη διαδικασία του αποικισμού συνδέεται η προσωνυμία «Αγιεύς», που σημαίνει «οδηγός». Σύμφωνα με μία εκδοχή, ο Απόλλωνας επέλεξε τη θέση της αποικίας στην αφετηρία των δρόμων προς την ενδοχώρα και οδήγησε εκεί τους αποίκους. Τέλος, το προσωνύμιο «Σωτήρ» οφείλεται στην παύση των εμφυλίων πολέμων με την επέμβαση του θεού. Η ιδιότητα αυτή εντοπίζεται στην αετωματική ενεπίγραφη στήλη (2ος αι. π.Χ.) που βρέθηκε στο ναό, με χαραγμένη επιγραφή–συνθήκη για τον καθορισμό των γεωγραφικών ορίων μεταξύ της Αμβρακίας και της γειτονικής πόλης Χαράδρου (σημερινή Φιλιππιάδα). Στην επιγραφή αποδίδεται όρκος στους θεούς για την τήρηση των όρων της συνθήκης και γίνεται επίκληση του Σωτήρος, δηλαδή του Πυθίου Απόλλωνα.

ΤΑ ΘΕΑΤΡΑ

Η Αμβρακία διέθετε ένα μικρό και ένα μεγάλο θέατρο, κτισμένα και τα δύο εντός του θρησκευτικού και πολιτικού κέντρου της πόλης, σε μικρή απόσταση από το ναό του Απόλλωνα.

Η ανασκαφική έρευνα του μεγάλου θεάτρου έφερε στο φως περιορισμένο τμήμα της σκηνής, του κοίλου και της ορχήστρας (με διάμετρο περίπου 9 μ.). Από τα εδώλια του θεάτρου σώζονται μόνο μερικές από τις βάσεις (πιθανόν τα κυρίως εδώλια να ήταν ξύλινα) και για την έδρασή τους είχε χρησιμοποιηθεί ο φυσικός βράχος που είχε λαξευτεί για το σκοπό αυτό. Το κοίλο, προς τα αριστερά, στήριζε ισχυρός αναλημματικός τοίχος. Σύμφωνα με τα ανασκαφικά δεδομένα, η κατασκευή του μεγάλου θεάτρου χρονολογείται στα τέλη του 4ου ή στις αρχές του 3ου αιώνα π.Χ.

Το μικρό θέατρο της Αμβρακίας ήρθε στο φως το 1976, κατά τη διάρκεια εκσκαφικών εργασιών επί της οδού Αγίου Κωνσταντίνου, στο κέντρο της Άρτας. Πρόκειται για το μικρότερο από τα αρχαία ελληνικά θέατρα του ελλαδικού χώρου και η ταύτισή του στηρίζεται στη μαρτυρία του Διονυσίου του Αλικαρνασσέως, ο οποίος επισκέφθηκε την πόλη και μαρτυρεί ότι «κοντά στο μικρό θέατρο της Αμβρακίας βρισκόταν και το ιερό της Αφροδίτης και του Αινεία».

Το μικρό θέατρο κατασκευάστηκε στα τέλη του 4ου με αρχές του 3ου αιώνα π.Χ. —επάνω σε θεμέλια λουτρών του 4ου αιώνα π.Χ., καθώς και στα θεμέλια κτιρίων της κλασικής πόλης—, και παρέμεινε σε χρήση μέχρι και τα μέσα του 2ου αιώνα π.Χ. Κατά τις ανασκαφικές εργασίες αποκαλύφθηκαν η ορχήστρα, σημαντικό μέρος του κοίλου και το προσκίνιο, μπροστά και κατά μήκος του οποίου βρίσκεται μεγάλος πλακοσκεπής αγωγός. Η ορχήστρα έχει σχήμα τέλειου κύκλου, ωστόσο το δάπεδό της δεν σώζεται. Την πρόσοψη του στυλοβάτη του προσκηνίου κοσμούσαν —έξι πιθανότατα— ιωνικοί ημικίονες. Το κοίλο διαιρείται με δύο κλίμακες σε τρεις κερκίδες, είχε πέντε σειρές εδωλίων και συγκρατείται από δύο ισχυρούς αναλημματικούς τοίχους. Τα εδώλια ήταν κατασκευασμένα από λαξευμένους ασβεστολιθικούς ογκόλιθους, ενώ απουσιάζει η προεδρία, δηλαδή οι επίσημες θέσεις στην πρώτη σειρά.

ΤΟ ΠΡΥΤΑΝΕΙΟ

Τμήμα του πρυτανείου της Αμβρακίας ήρθε στο φως στο πλάτωμα του λόφου της Αγίας Θεοδώρας και σώζει μέρος της πρόσοψης με πλακόστρωτο εξωτερικά, πάνω στο οποίο διατηρούνται εστίες και ενεπίγραφες αναθηματικές στήλες. Εσωτερικά αποκαλύφθηκε ανδρώνας με τοίχους επενδεδυμένους με κονίαμα και άριστα διατηρημένο δάπεδο, που έφερε περιμετρικά υπερυψωμένη ζώνη με κυβόλιθους ανά

19

20

19

Γενική άποψη της Δυτικής Νεκρόπολης.

20

Στεφάνι για ταφική χρήση, από φύλλο χρυσού.

21

Χάλκινες σπλεγγίδες. Χρησίμευαν στον καθαρισμό του σώματος μετά τον αγώνα.

κανονικά διαστήματα, οι οποίοι χρησίμευαν ως υποστηρίγματα κλινών ή θρανίων.

ΤΑ ΝΕΚΡΟΤΑΦΕΙΑ

Η Αμβρακία είχε δύο νεκροταφεία, τα οποία βρίσκονται έξω από τα επιβλητικά τείχη της πόλης, στις νοτιοδυτικές και τις ανατολικές παρυφές της. Η χρήση τους υπήρξε αδιάλειπτη, καλύπτοντας ένα ευρύ χρονολογικό φάσμα από τους αρχαϊκούς μέχρι και τους ρωμαϊκούς χρόνους.

Το Ανατολικό Νεκροταφείο

Το ανατολικό νεκροταφείο ήταν μικρότερο σε έκταση και οι περίβολοί του αμελέστερα κατασκευασμένοι. Οι ανασκαφικές έρευνες που πραγματοποιήθηκαν κατά τα τελευταία χρόνια έφεραν στο φως έναν πλακόστρωτο δρόμο με ταφικούς περιβόλους στις δύο πλευρές του, καθώς και σημαντικό αριθμό κινητών ευρημάτων.

Η Δυτική Νεκρόπολη

Σημαντικότερο και πιο εκτεταμένο ήταν το νοτιοδυτικό νεκροταφείο κατά μήκος της αρχαίας οδού, η οποία ξεκινούσε από τη νότια κύρια πύλη του τείχους και οδηγούσε στον Άμβρακο, το επίνειο της πόλης στον Αμβρακικό κόλπο. Επιμελημένοι ταφικοί περίβολοι και στις δύο πλευρές της λεωφόρου περιέκλειαν σε επάλληλα επίπεδα κιβωτιόσχημους, κεραμοσκεπείς και λακκοειδείς τάφους, σαρκοφάγους, καθώς και ταφικές θήκες με χάλκινα ή πύλινα αγγεία που περιείχαν τα λείψανα της καύσης του νεκρού. Από τα δύο νεκροταφεία προέρχεται μεγάλος αριθμός κτερισμάτων και επιτάφιας σπηλών διαφορετικών χρονικών περιόδων.

Ο πιο σημαντικός ταφικός περίβολος, που έχει αποκαλυφθεί μέχρι σήμερα, είναι το λεγόμενο Πολυνάνδριο, ένα δημόσιο ταφικό μνημείο, επιμελημένης κατασκευής, στο ανατολικό ανάλημμα της ταφικής οδού, το οποίο ανήγειρε η Αμβρακία προς τιμήν των πολεμιστών της που χάθηκαν σε μάχη/ναυμαχία κοντά στις εκβολές του

21

22

Πήλινο πλακίδιο
του 5ου αι. π.Χ.
Νίκη που κρατά στέφανο.

23

Χάλκινο αγαλμάτιο γυμνής
ανδρικής μορφής.

24

Χάλκινη τεφροδόχος υδρία
αρχαϊκών χρόνων. Βρέθηκε
στη Δυτική Νεκρόπολη.

25

Κεφαλή πήλινου ειδωλίου.

26

Αλάβαστρο από όνυχα.

27

Χρυσό δακτυλίδι
με ημιπολύτιμο λίθο.

28

Χάλκινο κάτοπτρο.

29

Κεφαλές Αφρικανών
από καρνέολη και χρυσό
στην απόληξη χρυσής
αλυσίδας. Ελληνιστικοί
χρόνοι.

30

Πήλινο ειδώλιο ανδρικής
ενδεδυμένης μορφής.

22

23

25

26

28

27

30

24

29

31

32

33

34

35

Αράχθου (6ος αι. π.Χ.). Στον ανώτερο δόμο φέρει επιγραφή σε αρχαϊκό κορινθιακό αλφάβητο, με την παλαιότερη αναφορά του ονόματος της πόλης, Ανπρακία. Εντός του περιβόλου δεν εντοπίστηκαν ταφές.

Περιδιαβαίνοντας στο Αρχαιολογικό Μουσείο

Σε νεόδμητο κτίριο στην περιοχή «Τρίγωνο», 300 μ. από το θρυλικό γεφύρι, στεγάζεται το Αρχαιολογικό Μουσείο Άρτας. Η μόνιμη έκθεση αναφέρεται κυρίως στην πόλη-κράτος της Αμβρακίας και περιλαμβάνει πολυάριθμα ευρήματα από τα νεκροταφεία, τα δημόσια κτίρια, τις οικίες και τους χώρους λατρείας που έχουν ερευνηθεί. Ακόμη, εκτίθενται ευρήματα από τις γειτονικές περιοχές της αρχαίας πόλης, όπως το Όρραον. Τα ευρήματα οργανώνονται σε τρεις μεγάλες ενότητες: Δημόσιος Βίος, Νεκροταφεία, Ιδιωτικός Βίος των Αμβρακιωτών.

Σε επιμέρους θεματικές ενότητες παρουσιάζονται η ιστορία της πόλης, η τοπογραφία και ο πολεοδομικός της σχεδιασμός. Στη συνέχεια, ο επισκέπτης πληροφορείται για τους πολιτειακούς θεσμούς από τις αναθηματικές στήλες που σώζουν τα ονόματα των αρχόντων και το αξίωμά τους. Το εύρος της εμπορικής δραστηριότητας της Αμβρακίας γίνεται κατανοητό μέσω της παρουσίασης εισηγμένων και εγχώριων προϊόντων κεραμικής, καθώς και μέσω των νομισμάτων άλλων πόλεων που εντοπίστηκαν κατά τις ανασκαφικές έρευνες. Επιπλέον, εκτίθενται ειδώλια από το εργαστήριο κοροπλαστικής του Σατύρου. Η νομισματοκοπία της πόλης, η μουσική παράδοση, η λατρεία εντός και εκτός των τειχών και η οχύρωση προβάλλονται μέσω ευρημάτων και πλούσιου εποπτικού υλικού.

Η ενότητα των νεκροταφείων εκτείνεται σε δύο αίθουσες, όπου παρουσιάζονται οι ποικίλοι τύποι τάφων και ταφικών θηκών, η σαρκοφάγος του πολεμιστή,

31 Ταφικοί περίβολοι, κιβωτιόσχημοι τάφοι και ταφικές θήκες στη Δυτική Νεκρόπολη.

32 Το Αρχαιολογικό Μουσείο Άρτας.

33 Το Πολυάνδριο.

34 Γυάλινο αγγείο «φοινικικού» τύπου.

35 Αρχαιολογικό Μουσείο Άρτας, ενότητα «Νεκροταφεία Αμβρακίας».

36

37

38

39

οι ταφικές θήκες και τα τεφροδόχα αγγεία, στα οποία φυλασσόταν η τέφρα του νεκρού σε περιπτώσεις καύσης. Σε κατάλληλα φωτισμένες προθήκες εκτίθενται τα κτερίσματα των τάφων. Αυτά προσφέρουν σημαντικά στοιχεία για την ηλικία και το φύλο των νεκρών, την κοινωνική και οικονομική διαστρωμάτωση. Πλαγ- γόνες, θήλαστρα, χρυσά στεφάνια, χάλκινες σπλεγγίδες, αγγεία, όπλα και κοσμή- ματα συνθέτουν την πολιτισμική εικόνα των Αμβρακιωτών.

Ξεχωριστή θέση στην ενότητα αυτή κατέχουν οι επιτύμβιες στήλες που σήμαι- ναν τον τάφο του νεκρού. Προϊόντα τοπικού εργαστηρίου λιθοξοΐας, φέρουν φυ- τικό διάκοσμο με κλάδους, μορφές και διάφορα αντικείμενα ή είναι ακόσμητες. Οι επιγραφές μνημονεύουν το όνομα του νεκρού (Ευφάνης Δωδωναίος, Θεοδότα Σώτωνος Θυρρεία), το οποίο συνοδεύεται από το πατρώνυμο, ενώ σπανιότερα ανα- γράφονται το εθνώνυμο, το επάγγελμα και η επίκληση «Χαίρε». Αξίζει να σημει- ωθεί ότι έχουν βρεθεί στήλες με ίχνη χρώματος. Από τα σωζόμενα ανθρωπινά έχουμε τη δυνατότητα να αντλήσουμε πληροφορίες σχετικά με την ονοματοδοσία των κατοίκων της Αμβρακίας, να ανασυστήσουμε συγγενικές σχέσεις αλλά και να παρατηρήσουμε την εξέλιξη της γλώσσας στην πάροδο των αιώνων.

Η τρίτη ενότητα της έκθεσης αφιερώνεται στην ιδιωτική οικία που ανασυντίθε- ται σε φυσική κλίμακα. Ο επισκέπτης περιηγείται στον οίκο με την εστία, στον αν- δρώνα, όπου συμποσιάζονταν οι άνδρες, στο γυναικωνίτη του άνω ορόφου, όπου εκτίθενται αντικείμενα σχετικά με τις γυναικείες ασχολίες (ύφανση κ.ά.), είδη καλ- λωπισμού, κοσμήματα αλλά και παιδικά παιχνίδια.

Πλούσιο εποπτικό υλικό παρέχει τις απαραίτητες πληροφορίες ώστε η εκθεσια- κή αφήγηση να είναι κατανοητή από τον επισκέπτη. Εκτός από τη μόνιμη έκθεση, στο Αρχαιολογικό Μουσείο φιλοξενούνται περιοδικές εκθέσεις σε ειδικά σχεδια- σμένη και εξοπλισμένη αίθουσα.

36

Ερυθρόμορφη πελίκη, α' μισό 4ου αι. π.Χ. Βρέθηκε στη Δυτική Νεκρόπολη.

37

Ερυθρόμορφος γαμικός λέβητας με παράσταση γυναικών που κρατούν κοσμήματα.

38

Ερυθρόμορφη πελίκη.

39

Ερυθρόμορφο ληκύθιο κλασικών χρόνων.

Βιβλιογραφία

Αγγέλη Α., «Μελαμβαφείς αμφορείς και πελίκες από τα νεκροταφεία της Αμβρακίας», *Πρακτικά ΣΤ' Επιστημονικής Συνάντησης για την Ελληνιστική Κεραμική, Βόλος 17–23 Απριλίου 2000*, Αθήνα 2004, σ. 549–556.

Angeli Α., «Οι ταφικοί περίβολοι της Αμβρακίας», στο Κ. Sporn (επιμ.), *Griechische Grabbezirke Klassischer Zeit. Normen und Regionalismen, Akten des Internationalen Kolloquiums am Deutschen Archäologischen Institut, Abteilung Athen*, 20.–21. November 2009 (Athenaia, 6), 2013.

Ανδρέου Ι., «Τα επιγράμματα του Πολυανδρίου της Αμβρακίας», *ΑΔ* 41 (1986), Μελέτες, σ. 425–445.

Ανδρέου Ι. / Ανδρέου Η., «Τα επιγράμματα του Πολυανδρίου της Αμβρακίας και τα απαράδεκτα μιας ερμηνείας», *ΑΔ* 43 (1988), Μελέτες, σ. 109–112.

Ανδρέου Ι., «Μνημειακοί ταφικοί περίβολοι της

ΒΔ Ελλάδος», στο Χ. Τζουβάρα–Σούλη / Α. Βλαχοπούλου / Κ. Γραβάνη–Κατσίκη, *Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Σωτήρη Δάκαρη*, εκδ. Φηγός, Ιωάννινα 1994, σ. 77–98.

Ανδρέου Ι. / Ανδρέου Η., «Ελληνιστικά κεραμικά σύνολα από το Δυτικό νεκροταφείο της Αμβρακίας», *Πρακτικά Δ' Επιστημονικής Συνάντησης για την Ελληνιστική Κεραμική, Μυτιλήνη, Μάρτιος 1994*, Αθήνα 1997, σ. 79–92.

Ανδρέου Ι., «Η τοπογραφία της Αμβρακίας και η πολιορκία του 189 π.Χ.», στο *Αφιέρωμα στον Ν.Γ.Λ. Hammond*, Εταιρεία Μακεδονικών Σπουδών, Θεσσαλονίκη 1997.

Γαρουφαλλιάς Π., *Πύρρος, ο βασιλιάς της Ηπείρου*, έκδ. Μουσικοφιλολογικού Συλλόγου Άρτης «Ο Σκουφάς», Άρτα 1975.

Γραβάνη Κ., «Κεραμική των ελληνιστικών χρόνων από την Ήπειρο», *Ηπειρωτικά Χρονικά* 29 (1988/89), σ. 97–105.

Καρατζένη Π., «Οχύρωση Αμβρακίας. Μια νέα χρονολογική προσέγγιση», *Ηπειρωτικά Χρονικά* 28 (1986–1897).

Κατσαδήμα Ι., «Επιτάφιος στήλες από την Αμβρακία», *αδημ. διδ. διατριβή*, Ιωάννινα 2003.

Ματθαίου Α., «Αμβρακίας ελεγειών», *ΗΟΡΟΣ* 8–9 (1990–91), σ. 271–277 και 303–310.

Μηλιάδης Ι., «Αμβρακίας τάφοι», *ΑΔ* 10 (1926), σ. 64 κ.ε.

Παπαδοπούλου Β.Ν. (επιμ.), *Αμβρακία. Η πόλη και τα μνημεία της*, Άρτα 2015.

Παπαδοπούλου Β.Ν. (επιμ.), Άρτα. *Το Κάστρο και η οχύρωση της αρχαίας Αμβρακίας*, Άρτα 2016. Τζουβάρα–Σούλη Χ., *Αμβρακία. Μελέτες για την Άρτα Ι*, έκδ. Μουσικοφιλολογικού Συλλόγου Άρτης «Ο Σκουφάς», 1992.

Τσουτσίνος Ι., «Ο έντιμος θάνατος της Αμβρακίας», *Ηπειρωτική Εστία* 16, 1967.